

L'articulisme literari de Josep Maria de Sagarra

Narcís Garolera

Narcís Garolera és professor de Filologia Catalana de la Universitat Pompeu Fabra. Especialista en l'obra de Jacint Verdaguer, n'ha preparat nombroses edicions crítiques. Darrerament publica, també en edició crítica, l'obra completa de Josep Maria de Sagarra.

For more than forty years, Josep Maria de Sagarra wrote for the print press, above all in Catalonia and especially in Barcelona. Sagarra's articulations are distinguished by a rare sort of literary perfection, half-way between journalism and prose poetry. On a wide variety of subjects, his observations are always subjective and critical. The style of his articles is impressionistic and of a great plasticity. His articulations are lyrical, imaginative, highly colored and written in a language that is not far from the colloquial register, which addresses the reader in a friendly tone.



l'escriptor Josep Maria de Sagarra va col·laborar, durant més de quaranta anys, en la premsa periòdica, sobretot en la catalana i, més estrictament, en la barcelonina. Aquesta important dedicació i l'excel·lència literària dels seus articles li han valgut un ampli reconeixement dels estudiosos.¹

La major part d'aquesta producció fou escrita en llengua catalana, i les capçaleres que acolliren els seus articles foren moltes i diverses: *La Publicidad* (i, més endavant, *La Publicitat*), *La Veu de Catalunya*, *Las Noticias*, *El Sol*, *La Branca*, *La Mà Trencada*, *L'Opinió*, *La Nau*, *La Rambla*, *D'Ací i d'Allà*, *Imatges*, *Mirador*, *Diario de Barcelona*, *La Vanguardia*, *Destino...* L'escriptor aplegà en el volum *Cafè, copa i puro* (1929) una quarantena d'articles —dels més de dos-cents que havia publicat a *La Publicitat*— i, en els dos volums de *L'aperitiu* (1947), la meitat dels que havia publicat al setmanari *Mirador*. Després de la guerra també recollí en volum alguns dels articles apareguts, en castellà, a la revista *Destino* (*Cola de gallo*, 1959). Encara no tenim aplegada la totalitat de les col·laboracions periodístiques de l'escriptor, però darrerament n'han aparegut alguns reculls que fan pensar en un propòsit de recol·lecció sistemàtica.²

Com diu Maurici Serrahima, els articles periodístics de Sagarra no són ben bé prosa narrativa, i els seus "aperitius" al setmanari *Mirador* són d'una extraordinària perfecció.³ Aquests, per Rossend Llates, solen ser "un comentari de tema lliure, redactat en un estil que participava de la columna periodística i del poema en prosa".⁴ En el seu articulisme, segons Ramon Barnils, "Sagarra aconseguia la unió

¹ Entre d'altres, es poden consultar els estudis i les aproximacions següents: Rossend LLATES, pròleg a Josep Maria de Sagarra, *L'aperitiu*, vol. I (Barcelona: Vergara, 1964); Domènec GUANSÉ, "L'obra en prosa de Josep Maria de Sagarra", pròleg a Josep Maria de Sagarra, *Obres completes. Prosa* (Barcelona: Selecta, 1967); Josep Maria CASASÚS, *El pensament periodístic a Catalunya* (Barcelona: Curial, 1987), *El periodisme a Catalunya* (Barcelona: Plaza & Janés, 1988) i *Periodisme català que ha fet història* (Barcelona: Proa, 1996); Maria NUNES, "Introducció a la prosa de Josep Maria de Sagarra", a Josep M. de Sagarra, *Obra completa*, VI (València: Tres i Quatre, 1999); Narcís GAROLERA, presentació de Josep M. de Sagarra, *L'ànima de les coses. Articles a "La Publicitat" (1922-1929)* (Barcelona, Quaderns Crema: 2001) i presentació de Josep M. de Sagarra, *El perfum dels dies. Articles a "Mirador" (1929-1936)* (Barcelona: Quaderns Crema, 2004).

² Vegeu, per exemple, José María de SAGARRA; José PLA. *Cartas europeas. Crónicas en "El Sol", 1920-1928*. Edición y prólogo de Narcís Garolera. Barcelona: Destino, 2001, i els dos reculls d'articles esmentats a la nota anterior.

³ *Dotze mestres*. Barcelona: Destino, 1972, p. 353 i 355.

⁴ *Op. cit.*, p. 13.

dels dos grans tòpics, de les dues grans realitats de la seva personalitat: l'escriptura continuada i la vida viscuda amb intensitat".⁵

En la impossibilitat de poder-me ocupar de tota aquesta vasta producció periodística, em limitaré a presentar, a grans trets, l'articulisme sagarrià aparegut a les pàgines del diari *La Publicitat* i el setmanari *Mirador*, atès que ja disposem de reculls complets d'aquestes col·laboracions literàries.

La temàtica d'aquests articles és molt diversa. De vegades són notes d'actualitat cultural, sempre presentades subjectivament, a partir d'una impressió causada per una lectura, una conferència, un concert de jazz o, fins i tot, un combat de boxa. Altres vegades hi trobem reflexions crítiques i semblances literàries, molt sovint sobre poesia i sobre literatura francesa. Per altra banda, hi ha articles que són apunts impressionistes sobre viles, ciutats o, simplement, paisatges que Sagarra sap mostrar suggestius, sensuals i plens de caràcter. En algun cas, fins i tot, es permet criticar sense ambages els desastres perpetrats en les construccions d'estiueig a la vora de les platges:

¿Per què la gent s'ha tornat boja, fabricant torretes amb mansardes i amb teulades pendents? [...] això de riure's del clima i del paisatge, això d'extrafer una caricatura nòrdica davant d'una sorra que s'està fonent, [...] ens sembla monstruós. ¿És que els propietaris es pensen que són en aquelles platges del Bàltic, on quatre nudistes es pelen de fred i la neu s'arrossega per les teulades? [...] En aquests pobles de la costa, l'arquitectura s'ha desvergonyit tant que ja no és qüestió de plorar: és qüestió de tirar bombes. (11-IX-1935)

65

Un bon gruix d'articles són dedicats a evocar la ciutat de Barcelona i els costums barcelonins. Sovint, les notes del passat, discretes i entranyables, hi apareixen contrastades amb un present llampanant, cridaner i vacu, a través del qual Sagarra mostra el seu escepticisme i la seva actitud davant el món "modern", i es dedica a fer una mena de costumisme casolà, tot fent gala del seu cèlebre cosmopolitisme distanciadador. Un exemple seria l'article que dedica a criticar sense pal·liatius "la mania de modernitzar les coses", concretada en el projecte municipal de renovació de les parades de la Rambla:

⁵ "Josep Maria de Sagarra". *Lletra de Canvi*, 9 (setembre de 1988), p. 31.

Els partidaris de l'arquitectura funcional han de convenir amb mi que no tot es pot funcionalitzar, i una de les coses prohibides en aquest sentit és la Rambla.

La Rambla, per Déu!, que no la toquin; com menys coses hi facin, millor. [...] Les iniciatives dels regidors passen, com passen els regidors, però la Rambla hem de procurar que tingui una certa gràcia perenne. I les equivocacions -i aquesta seria inqualificable- de vegades costen molt de reparar. (31-VIII-1933)

Un altre bloc d'articles molt característics són retrats de personatges. Poden ser-ho amb nom propi: un escriptor, un intel·lectual, un pintor, una poetessa, un actor, un jugador de boxa, un *barman*... Uns quants d'aquests articles són necrològiques de personalitats traspassades. Alguns dels retrats més bons i més penetrants són dedicats, però, a personatges anònims: un mariner, un cambrer, un saltimbanqui, unes noies de pell colrada... Resulten excel·lents els articles estivals que dedica a presentar dues faunes humanes: l'autòctona de les viles marineres i la dels estiuejants. També són extraordinaris, i una autèntica delícia per al lector, els articles dedicats als bars, als cafès i als rituals que s'hi practiquen. En els articles de Sagarra, els bars de ciutat, les cocteleries —llavors tan de moda—, els cafès entranyables dels pobles de la costa, es converteixen en espais plens de poesia, idonis per a les reflexions més profundes. El poeta s'hi deixa anar per embriagar, literalment, el lector:

 66

Al cafè d'Eugeni, hi va tota mena de gent vibrant i delicada. [...] L'altre dia, a l'hora que hi ha més "giro" de vermuts, varen entrar al cafè dues perles precioses, dues pells iodades i dues dentadures impecables. [...] Eugeni, amb el cor gelatinós com una medusa, de tanta emoció, va demanar a les perles què volien beure, però les noies només feien que riure i mirar-se una pipa, tota cremada, com el cul d'un heretge en els darrers espetecs d'un auto de fe. (19-9-1929)

Un altre apartat temàtic el constitueixen els viatges, que poden ser de dues menes: voltar pel món real -Sagarra era un viatger infatigable-o transitar pel món de la memòria, de la imaginació, periple que interessa tant o més que els viatges diguem-ne "reals". Escriu Sagarra:

Seria ridícul creure que el "viatge" vol dir precisament anar d'un cantó a l'altre, amb una botella termos, una gorra especial per a viatges de més de mil quilòmetres i un exemplar endarrerit de *La Vie Parisienne* per

donar a entendre que un hom no fa escarafalls i un dia és un dia. Es pot viatjar anant de taula en taula de cafè, o no movent-se de la mateixa taula. En els viatges realistes, el més important és el *looping the loop* de les idees, les sensacions que encaixen la violència d'altres sensacions o n'absorbeixen lentament l'acaramel-lada fluïdesa. I això no demana tren, ni autocar, ni sirena marina. Hi ha home sedentari en les palpitations d'un avió i home viatger en un tristíssim llit de monja, amb un llibre i una cigarreta a la boca. Jo sóc d'aquests darrers; a mi m'agrada viatjar sempre, fins sense moure'm de casa. El meu carnet de ruta, el puc fer servir en totes les ocasions, perquè, per altra banda, no és un objecte material. És simplement la meva memòria... (16-1-1930)

Finalment, en els articles, Sagarra hi troba també un espai per parlar i per teoritzar sobre la seva pròpia obra i sobre les seves concepcions en matèria literària, cosa que, a vegades, fa seriosament i d'altres amb una bona dosi d'ironia; com en l'"aperitiu", on retrata, treballant a la biblioteca de l'Ateneu, els escriptors i els periodistes que componen la redacció de *Mirador*, i en descriu l'activitat:

Jo em dedico a xerrar i a destorbar els altres, i, quan ja em cau la cara de vergonya, escric aquests aperitius tronadets, que serveixen per distreure les senyores d'una certa edat una mica desencisades de les barbes dels caputxins. (1-1-1931)

67

En opinió de Josep Pla, els articles són el "més fluid" de la prosa sagarriana.⁶ En efecte, constitueixen un admirable exercici d'estil, i no són pas exempts de profunditat. I és que, comptat i debatut, en els articles periodístics Sagarra hi copsa, amb tots els seus matisos, el que ell anomenava "la literatura del món", és a dir, unes realitats viscudes i pensades, que presenta a través d'un filtre estètic, d'un filtre literari. Un filtre que li permet vestir les seves reflexions, escèptiques i lúcides, sobre la naturalesa de la persona humana i dels seus actes:

El dia que Aristòtil va inventar la famosa lògica, deuria quedar tranquil; aquest grec genial és sens dubte un dels homes més admirables que han menjat pa i olives i han dormit quan han tingut son. El seu invent ha estat la salsa imprescindible per amanir tots els productes de la intel·ligència, és

⁶ "Josep Maria de Sagarra i la seva prosa". *Retrats de passaport. Obra completa*, vol. 17, Barcelona: Destino, 1970, p. 416.

la primera matèria dels milions de tones de paper imprès que s'han consumit i que encara s'aguanten. Amb la complicitat d'Aristòtil i dels fabricants de paper s'han produït al món barrabassades importantíssimes. La humanitat s'ha pres la lògica seriosament, i això és una de les paradoxes més emocionants, perquè la vida no té res a veure amb la lògica. Jo crec més, crec que la vida i la lògica són dues enemigues irreconciliables. (12-6-1929)

Els articles que Sagarra deixà a les pàgines de *La Publicitat* i de *Mirador* estan escrits amb un estil brillant, que podríem qualificar d'impressionista: les metàfores, les comparacions, les imatges més sorprenents, i tots els recursos retòrics d'un escriptor que cerca sobretot el cop d'efecte literari —el “pinyol”, en encertada expressió de Josep Pla—, són presents en les col·laboracions periodístiques de l'escriptor barceloní.

Com ha fet notar Maria Nunes, “en la prosa sagarriana tot té una forma i un color precís; un so peculiar, un gust especial, i una olor definida. En Sagarra, l'evocació passa sempre pels sentits, i aquest fet contribueix a crear l'estil profundament sensual que la caracteritza”.⁷

Sagarra fonamenta bona part del seu estil en una retòrica basada en l'ús de la personificació, de la comparació i, principalment, de la imatge. Es tracta d'una retòrica efectista, que vol impressionar el lector. Les relacions que estableix entre els elements del pla real i els del pla figurat sorprenen perquè van del més insòlit al més extremadament elemental, sempre acompanyades d'un punt d'ironia distanciadora.⁸ Així, per exemple, l'articulista personifica les ampolles arrengrades en els prestatges d'un cafè:

[...] ampolles martiritzades per les mosques i la soledat; algunes es moren d'asfíxia, algunes ja són mortes del tot, perquè el temps que fa que no les han destapades els ha produït una paràlisi general progressiva. (12-9-1929)

O ens serveix un apunt de brillant plasticitat:

Entre el gris de la conversa i el soroll del fum es veu una dona asseguda en un tamboret del bar. [...] Va vestida de color de pèsol tendre, i duu sabates de pell de serp. Ha demanat un Martini sec i s'entreté a fer una mica de sang a la punta de la palla que xucla amb el vermell del llavi. (7-2-1929)

⁷ *Op. cit.*, p. XXXIII.

⁸ *Ibid.*

Es tracta, doncs, d'una retòrica bàsicament poètica que fa que l'articulisme sagarrià tingui un component líric destacat. En els "aperitius", sobretot, la prosa de Sagarra és imaginativa, acolorida, impressionista, d'acord amb l'estètica predominant del moment. L'ús del català —normatiu, però no gaire allunyat del registre col·loquial— acostava l'escriptor als seus lectors, a qui s'adreça en un to de conversa amable. No hem d'oblidar que Sagarra és conscient que escriu per a la premsa, i se serveix d'aquest mitjà per fer arribar les seves proses literàries al públic normal i corrent —el «seu» públic, el que omple teatres per veure les seves peces dramàtiques—, encara poc avesat a llegir en la llengua que parla. La naturalitat expressiva —o la versemblança en la utilització de l'oralitat— és, potser, la clau de l'èxit de la prosa de Sagarra, i un dels principals atractius dels seus escrits periodístics.